

МАТЕРИЈАЛИ

Димитар ЉОРОВСКИ

ИЗВЕШТАЈ НА ГРЧКИОТ КОЗУЛАТ ВО СОФИЈА ЗА УБИСТВОТО НА БОРИС САРАФОВ И ИВАН ГАРВАНОВ

Во македонската историографија убиството на Борис Сарафов и на Иван Граванов во голема мера е обработено. Разјаснати и објаснати се причините, поводот, наредботавателот и извршителот на делото.¹ За добивање целосна слика за настанот, користени се голем број официјални државни документи и извештаи, информации од јавниот печат во Бугарија, Балканот и Европа, дневници и спомени на македонските дејци итн. Ликвидацијата на двајцата високи претставници на македонското движење со посебен интерес било проследено од дипломатите на балканските и на европските држави во Кнежеството Бугарија. Тие детално и според информациите со кои располагале во моментот, редовно ги известувале своите претпоставени, но и пошироката јавност во државите од кои потекнувале. Секако дека овој настан предизвикал посебен интерес и кај официјална Атина во обидот да се изврши негова анализа. За грчката држава, заштитата на пропагандите интереси во Македонија и војната што ја започнале против силите на македонското националноослободително движење биле доволен мотив да покаже интерес и внимателно да ги следи развојот и внатрешните судири во Македонската револуционерна организација во периодот по Илинденското востание.

За оваа пригода, на пошироката научна јавност ѝ го преставуваме Извештајот на грчкиот конзулат во Софија, кој се однесува и од свој агол ги презентира причините и последиците од убиството на Б. Сарафов и на И. Граванов. Овој документ е објавен во книгата на Алберт Лондрес, насловена како: *„Κομιτατζήδες; η τρομοκρατία στα Βαλκάνια κατά την περίοδο του μεσοπολέμου“* (Комити; тероризмот на

¹ Иван Гарванов и Борис Сарафов биле убиени во Софија на 28 ноември 1907 година. Убиството го извршил Годор Паница откако двајцата биле осудени на смрт од страна на раководителите на Серскиот револуционерен округ.

Балканот во периодот меѓу двете светски војни), со превод, предговор и реадакција на Димитрис Михалопулос, а објавена во Атина, во 2008 година.²

Од извештајот, кој датира од 3 декември 1907 год. (ст. стил), дознаваме дека му претходела кратка телеграма со слична содржина, преку која грчкото Министерство за надворешни работи било известно за настанот. Од содржината на извештајот можеме да констатираме дека грчките служби биле солидно информрани и во континуитет го следеле развојот на македонското револуционерно движење, како во Македонија, така и во Кнежеството Бугарија. Сепак, во одредени делови текстот содржи контрадикторности и нелогичности, кои се должат на тогашната перцепција на грчката политика кон македонското прашање, и, пред сè, на интересите на грчката пропаганда, кои придонеле одредени аспекти од развојниот пат на МРО да се толкуваат субјективно и според сопствените потреби. Основната перцепција се базирала врз инсистирањето на логиката, дека во заднината на раздорот се наоѓале само лични мотиви за превласт во Организацијата. Оваа тенденција била наметната уште во тоа време, па се провлекува и денес во некои историски дела. Исто така, треба да се има предвид фактот дека дипломатските претставници се промотори на расположението и политиката на своите влади, па така, и во извештајот лесно се воочува влијанието на официјалната грчка политика кон македонското прашање. Од друга страна, авторот на извештајот, Залокостас, откако го констатирал „постојниот раздор“ во револуционерното движење, сепак, како една од причините за убиствата му се провлекла констатацијата за подготвеноста на Сарафов да ги „задоволи постојните стремежи“ на бугарската влада и да ја стави под своја контрола МРО, на што „категорично“ се спротивставила групата на Сандански. Вистинитоста на овој заклучок се потврдува со „збунетоста“ на владата во Софија, која, во тој период ја констатирал грчкиот дипломат. Во разговорот што го имал со бугарскиот премиер, Петров, последниот изјавил дека „не е можно да се надомести неговата празнина“, мислејќи на Сарафов, но и на влијанието што официјална го имала Софија, преку него и неговите приврзаници, во МРО. Следователно, авторот на извештајот заклучил дека во расколот и убиството на двајцата револуционерни дејци било многу јасно влијанието и поврзаноста на бугарската влада. Ваквата констатација, само по себе, нè наведува да забележиме дека грчката политика била добро запозната со

² Albert Londres, *Κοιταζήδες; η τρομοκρατία στα Βαλκάνια κατά την περίοδο του μεσοπολέμου*, превод, редакција и предговор Δημήτρης Μιχαλόπουλος, Εκδόσεις Πετσιβα, Αθήνα, 2008, стр.205-207.

конфронтацијата меѓу т.н. „левица“ и „десница“ во македонското револуционерно движење, која, покрај останатите разлики, се должела на обидот на „десницата“ да стави крај на самостојноста на МРО, т.е. да ја претвори во орудије на бугарските интереси во Македонија.

Во секој случај, може да се забележи дека низ целиот извештај поголемо внимание околу дејноста и значењето во револуционерното движење му се придавало на Сарафов отколку на Гарванов. Тоа се должи на популарноста што тој ја уживал во тој период, а која произлегувала од неговото самопромовирање меѓу балканската и европската јавност како главен водач и организатор во македонското револуционерно движење. За разлика од Сарафов, кој од авторот бил наречен „револуционер од светска класа“, Сандански и Паница биле именувани со најразлични негативни епитети. Тоа во голема мера се должело на моменталната ситуација во Софија по убиството, како и од начинот на кој и од кого грчкиот конзулат во Софија ги собирал потребните информации. Така, на пример, од текстот дознаваме дека покрај извештајот, во грчкото МНР биле испратени делови од софискиот дневен печат, поврзани со настанот, кои, секако, имале свое влијание околу оформувањето на тогашното мислење во Грција за внатрешните состојби во МРО.

Како и да е, владата во Атина преку своите институции, без разлика дали тоа биле официјални или неофицијални, продолжила да го следи натамошниот развој на македонското револуционерно движење и, како што дознаваме и од извештајот, очекувањата за евентуални одмазнички акции од приврзаниците на двајцата убиени. Исто така, интересот бил насочен и кон бугарската влада. Се поставува и прашањето дали таа ќе успеела да ги консолидира и реорганизира своите структури, кои, несомнено, постале во тој период, во редовите на МРО и особено да пронајдат нови, адекватни личности што би ја пополниле празнината создадена со убиството на Сарафов и на Гарванов. Во тој контекст била последната констатација на Залакостас, каде што била посочена директната поврзаност на неоврховистите со бугарската влада.

Дипломатска агенција на
Генералниот конзулат на Грција
во Бугарија
Бр. 1907
Оддел I
Софија, 3 декември 1907

Господине министре,

Нокта на 28 ноември Борис Сарафов и Иван Гарванов се убиени од војводата Паница, за што веќе Ви испратив телеграма, на тој начин извршувајќи ја, како што е веќе потврдено, наредбата на познатиот Сандански.

Едногласно се искажува мислењето од месни и дојденци дека загубата на Сарафов претставува суштинска и ненадокнадлива загуба за македонското дело. Редовите на врвните [револуционери] се десеткуваа поради меѓусебните пресметки, но загубата на првиот организатор е невозможно да се надомести кога ниту Дамјан Груев ниту лично Гарванов веќе не се живи.

Причината за убиството мора да се побара во постојниот раздор, кој започна отпорано, во борбата за превласт. Свирепиот и груб Сандански, иако пријател на министерот Генадиев³, не можеше да го поднесе влијанието на Сарафов, кое секој ден сè повеќе растеше и кој имаше многу материјална корист од владата. Но, постоеше и друга причина, можеби и поважна, дека Сарафов покажа подготвеност да ги задоволи постојните стремежи на официјалните [личности] во водењето на секоја македонска акција, под директна контрола на владата⁴ и управата, кое, без претпазливост и категорично беше одбиено од нескротливото крило околу Сандански.

Владата дејствува премногу гласно, без да е во можност да ја скрие збунетоста во која се наоѓа. И тоа на друг начин не ни е можно, штом, како што изјавуваат претставниците на ГОЛЕМИТЕ СИЛИ, во иднина ќе нема човек како Сарафов, кој беше народен, снаодлив, енергичен, способен да организира вооружени групи за во Осман-

³ Според Христо Силјанов, министерот Н. Генадиев, заедно уште со министрите К. Панајотов и Н. Апостолов, присуствувале на погребот на убиените Сарафов и Гарванов. Христо Силјанов, *Ослободителните борби на Македонија*, том II, Култура, Скопје, 2004, 526.

⁴ Се мисли на бугарската влада.

лиската Империја или да го пресекува, неочекувано, нивниот пат⁵, соодветно според потребите на времето.

Спонтано, министерот за надворешни [работи] им даде информации на дипломатските претставници дури и околу ужасниот и одбивен начин на убиството. Злобниот Паница се преправаше дека преминува на страната на Сарафов и откако ја осигури неговата доверба, ја прифати поканата за вечера за да таму откако го привлече и Гарванов, сигурно, и без сомневање, ги убие. Кај источните народи, вели г-дин Станчов, дури и разбојниците се полни со некакви кавалерски чувства за домашен азил и гостопримливост. Паница се обиде да покаже дека бугарскиот народ, од кој директно произлегуваше, има гнасни инстинкти, нешто што воопшто не е точно!

Се совпадна завчера да разговарам и со генералот Петров, кој како премиер беше многу близок со Сарафов, и категорично изјави дека не е можно да се надомести неговата празнина. Сарафов беше револуционер од светска класа, кој имаше неограничено влијание и популизам, посебно од времето на движењето⁶ од 1903 година. Сандански, во спротивно, е терорист, анархичен, кој немаше никакво влијание, освен на одредена македонска територија.

Интересни се информациите објавени во печатот, кои истовремено Ви ги испраќам. Останува да видиме дали убиството на Сарафов ќе предизвика одмазда кај неговите приврзаници и, особено, на кој начин ќе биде можно да се реорганизира дејноста што ја вршеше тој за владата.

Оваа е бурна година, година на штрајкови и антивладини демонстрации, бунт на Универзитетот и на општествениците, која завршува со две политички убиства. Предизвикувајќи несигурна и вознемирувачка внатрешна ситуација, која продолжува. Преку објавувањата на Нечевич, Николов и Пенчев, а сега со убиството на Сарафов, стана многу јасна поврзаноста, моралната и материјалната врска на владата со оние што ја водеа револуционерната дејност во Македонија.

Со почит,
Е. Залокостас
[АУЕ, Ф.14, 1907, улоф. δ']

⁵ Од извештајот не може да се дефинира на чиј „пат“ се поставувале четите на Сарафов. Други историски извори упатуваат, можеби, на борбата на четите на МРО со Сарафистите.

⁶ Се мисли на Илинденското востание.